

O RACIONALNOSTIMA I IRACIONALNOSTI: PORUKA LIBERALIZMU U SCHMITTOVIM RANIM RAĐOVIMA

Katarina Jukić <https://orcid.org/0009-0007-8980-5110>

Doktorska studentica
Fakultet političkih znanosti
Sveučilište u Zagrebu

E-mail: katarinajukic247@gmail.com

<https://doi.org/10.20901/an.22.03>

Izvorni znanstveni rad

Zaprimljeno: 2. 7. 2025.

Prihvaćeno: 9. 9. 2025.

Sažetak Ovim se radom nastojalo dodatno rasvijetliti Schmittovu kritiku marksizma i liberalizma rekonstrukcijom njegova argumenta o racionalnom i iracionalnom unutar dviju doktrina. Schmitt ukazuje na zajednički racionalni temelj dviju doktrina, odnosno racionalističku filozofiju, koja se ipak očituje u različitim oblicima racionalnosti dviju doktrina: apsolutnom racionalizmu marksizma i relativnom racionalizmu liberalizma. Uz to, Schmitt analizira i specifičan racionalizam Katoličke Crkve, sugerirajući da se takav racionalizam nadopunjuje iracionalnim i mitskim, a što je ključno za političko s obzirom na to da racionalizam sam ne može predstavljati dovoljno snažan politički autoritet. Schmitt zaključuje da liberalizam to još nije spoznao pa se koristi primjerom marksističke doktrine da bi, prvo, ukazao na važnost iracionalnog, i drugo, da bi pokazao da se iracionalno ne može crpiti iz ekonomskoga polja. Schmittov je zaključak da je marksizam postao tako snažna politička sila u Rusiji zato što je mit o buržuju kao temeljnom neprijatelju tek u ruskom kontekstu zadobio nacionalni element, odnosno stopio se s ruskom mržnjom prema vrijednostima zapadnoeuropske civilizacije. Drugim riječima, da je mit o buržuju ostao unutar granica koje mu je Marx postavio, a to su granice ekonomskoga, marksizam nigdje ne bi uspio u političkoj mobilizaciji.

Ključne riječi Carl Schmitt, marksizam, liberalizam, racionalnost, iracionalnost.

Uvod

Kritika liberalizma zasigurno je jedno od najpoznatijih i najvažnijih mjesta na širokome teorijskom polju koje razvija Carl Schmitt. Opravdanima mi se čine i interpretacije kakva je, primjerice, ona Karla Löwitha (2001)¹, koje cjelinu Schmittove teorije

¹ „Schmittova izlaganja su bitno ‘polemička’, tj. ona se protiv ovoga ili onoga kritički ne usmjeravaju samo ponekad, radi razjašnjavanja vlastitog mišljenja, nego njihova vlastita ‘točnost’ u potpunosti počiva na onome protiv čega se usmjeravaju. Njegov je protivnik liberalna država 19. stoljeća” (Löwith, 2001: 124). Ovdje se služim vlastitim prijevodom na hrvatski jezik, što će biti slučaj s većinom (sekundarne) literature.

predstavljaju kao ovisnu o liberalizmu kao njegovu glavnom polemičkom pojmu. Nadalje, postoje autori koji unatoč tome uvjerljivo pokazuju da takvu snažnu kritiku liberalizma Schmitt ipak ne upućuje kao njegov neprijatelj. Štoviše, takva čitanja pretpostavljaju Schmittovo uvjerenje da se liberalizam usprkos svojoj slabosti može „spasiti”, odnosno reformirati. Jedno od takvih čitanja je ono koje iznosi Leo Strauss, čije je tumačenje da Schmitt ne uspijeva misliti političko „onkraj horizonta liberalizma” poprilično poznato² (Strauss, 2006: 119). Kasnije, neki od autora koji se pridružuju takvoj ocjeni Schmittove kritike (i koji, za razliku od Straussa, uglavnom pripadaju ljevici) jesu Ingeborg Maus (1997), John McCormick (1997), Renato Cristi (1998), Ishay Landa (2018), Michael Hardt i Antonio Negri (2009). Ova struja autora uglavnom čita Schmitta kao teoretičara koji upozorava liberalizam na „pobjednički pohod demokracije” (Schmitt, 2007a: 9). Drugim riječima, prema navedenim autorima, Schmitt nastoji spasiti liberalni poredak od demokratskih nasrtaja, a posebno od socijalistički nastojanja. Landa sažima takvu interpretaciju u procjeni da za Schmitta problem „nije bilo nikakvo ukidanje podjela između prijatelja i neprijatelja, nego nepodnošljivo umnožavanje takvih razdjelnica i, još važnije, podjela između prijatelja i neprijatelja prema pogrešnim, *klasnim* razdjelnicama” (2018: 162). Maus vidi kao očitu namjeru „Pojma političkoga” „dokidanje socijalističko-sindikalnog pluralizma” (1997: 133).

Osim toga, i sam je Schmitt preporučio Straussovu interpretaciju njegova teksta „Pojam političkoga”, ističući da nitko nije tako dubinski razumio njegov tekst kao Strauss (Meier, 2006: xvii). Ne treba, stoga, čuditi da se u Schmittovim tekstovima nalaze i eksplicitne pohvale liberalizma u kojima, primjerice, tu doktrinu karakterizira „kao dosljedan, obuhvatan, metafizički sustav” (2007a: 17). Jednako tako, ne treba čuditi da, unatoč isticanju kritike liberalizma u prvi plan³, Schmitt marksizam

² Straussova kritika Schmittova „Pojma političkoga” usmjerena je ponajprije na formalni i nedostatni karakter njegova određenja političkoga. Definicija političkoga prema razlikovanju prijatelja i neprijatelja ostaje negativna i prazna jer ne upućuje na sadržajni temelj politike, poput pojma dobra ili pravednosti. Iako se želi predstaviti kao protivnik liberalizma, Schmitt zapravo preuzima njegove temeljne pretpostavke: ako političko reducira na čistu mogućnost sukoba, bez sadržajnih kriterija, tada implicitno prihvaća liberalnu ideju jednake vrijednosti različitih vjerovanja i ciljeva. Nadalje, razumijevanjem političkoga prema razlikovanju prijatelja i neprijatelja ipak se iznosi određeni vrijednosni sud jer, prema Straussu, razlikovanje prijatelja i neprijatelja funkcionira tek kao negativna antiteza liberalnoj normi mira pa se u tom smislu Schmitt ipak priklanja moralnim kategorijama u svom shvaćanju političkoga. Stoga Schmittova pozicija ne predstavlja istinsku alternativu liberalizmu nego ostaje unutar njegova okvira, dok Strauss inzistira da se politika može obnoviti samo povratkom na pitanja vrijednosti zajednice (Strauss, 2006: 115-119). Prema tome, Strauss zaključuje da je ono što je „u konačnici važno za Schmitta nije bitka protiv liberalizma” već da se afirmacijom političkoga (kao tek prvoga koraka) otkriva Schmittova „posljednja riječ koja je ‘poredak ljudskih stvari’” (Strauss, 2006: 118).

³ Treba svakako istaknuti još jedan element koji mi se čini važnim – interpretacije koje sam naveo, a koje smatram uvjerljivim, uglavnom se temelje na ranijim Schmittovim tekstovima, napisanim 1920-ih (a i ovaj se rad fokusira primarno na raniju fazu Schmittova pisanja). Ipak, ne treba zaboraviti da Schmitt brzo odustaje od ideje „spašavanja” liberalizma i da se očigledno u potpunosti odmiče od te doktrine, vjerujući da je doba moderne države završeno i okrećući se idejama *Großrauma* i *Reicha* (Falk, 2020). U tekstu *The Großraum Order of International Law with a Ban on Intervention for Spatially Foreign Powers: A Contribution to the Concept of Reich in International Law (1939-1941)* Schmitt se oslanja na *Reich* kao primarni politički entitet. I *Großraum* i *Reich* imaju pragmatični, ali i uvelike normativni karakter, što je jasno unatoč tome

proglašava za „opasnoga smrtnog neprijatelja njemačke države” (2007b: 123). Unatoč tome, i prije njegove popularnosti u desnim krugovima, ljevica ga je prihvatila. Ovdje valja istaknuti Schmittov utjecaj na vajmarske ljevičare, Frankfurtsku školu (ističu se Walter Benjamin i Otto Kirchheimer), a važno je dodati i časopis *Telos* kojim 1980-ih započinje val obnove zanimanja ljevice za Schmittovu teoriju (Sunajko, 2022: 626; Posavec, 1989: 3-5). Suvremena se ljevica (ističu se Chantal Mouffe i Gopal Balakrishnan) također oslanjala na Schmittove doprinose, nerijetko gradeći svoje teorije na temeljima njegove kritike liberalizma (Sunajko, 2022: 626).

Iako je, naravno, bilo i kritičara Schmitta koji pripadaju lijevom političkom spektru (neki od njih spomenuti su ranije u radu), njegovoj se kritici marksizma nije pristupalo jednako revno kao što se pristupalo njegovoj kritici liberalizma (Nolte, 2005: 188-189) pa je taj moment njegove misli još uvijek nedovoljno razjašnjen. Svakako još valja izdvojiti važne doprinose J. Dottija (1999) i E. Noltea (2005) koji u svojim radovima ističu Schmittovu ambivalentnost spram marksističkog projekta. No, ono što dosada nije obrađeno u sekundarnoj literaturi je Schmittovo pomalo neobično razumijevanje uloga racionalizma i iracionalizma u oblikovanju marksističke (i liberalne) doktrine. Prema tome, ovaj će rad nastojati razjasniti taj polaritet unutar dviju doktrina što će, vjerujem, doprinijeti i boljem shvaćanju Schmittova *političkoga* kao sfere koja je fundamentalno određena odnosom iracionalnog i racionalnog.

Rad će, stoga, biti podijeljen u pet odlomaka pa će nakon ovog uvoda više biti riječi o Schmittovu poistovjećivanju liberalizma i marksizma, što je nezanemariva točka njegove teorije. Nakon toga, prijeći ću na ono što ipak, prema Schmittu, razlikuje te dvije doktrine. Konkretnije, ovdje ću nastojati pokazati na koji način Schmitt ukazuje na posebnu opasnost od marksizma i zašto upravo tu doktrinu, a ne liberalizam, proglašava za „smrtnog neprijatelja njemačkog naroda” (Schmitt, 2007b: 101). Fokus četvrtog i glavnog dijela rada bit će Schmittovo shvaćanje odnosa iracionalnog i racionalnog u političkim doktrinama, s naglaskom na marksizam i liberalizam. U petom i posljednjem dijelu rada ponovno će se predstaviti glavni zaključci rada.

Bliskost liberalne i marksističke doktrine

Nekoliko se mogućih razloga manjka interesa za Schmittovu kritiku marksizma (u razlici spram zanimanja za njegovu kritiku liberalizma) može izdvojiti: prvo, nakon pada Berlinskog zida i svojevrsne pobjede liberalizma, trebalo se ipak fokusirati na tu doktrinu. Svaka je kriza liberalizma otvarala mogućnost renesanse potrage za te-

što ih Schmitt predstavlja gotovo kao neminovnosti 20. stoljeća u kojemu država, primarno *Rechtsstaat*, navodno gubi svoj nekadašnji značaj. Njegova teorija međunarodnih odnosa, ali i teorija *Reicha*, teško se može razumjeti bez Schmittova normativnog nastojanja legitimiranja nacizma 30-ih i 40-ih godina 20. stoljeća i bez otvorenoga teorijskog učvršćivanja nacističkog imperijalizma. Riječ je, dakle, o periodu u kojemu Schmitt, okrećući se ekstremističkom institucionalizmu, u *Reichu* vidi ozbiljenje konkretnog poretka koji omogućuje *Volku* institucionaliziranje njegova organskog jedinstva utemeljenom u krvi, rodu, duhu nacije i zemlji (tlu) koja sama nadaje primordijalni, fundamentalni pravni i politički oblik jedne nacije. Svaki *Reich* ima *Großraum* kao širu sferu u kojoj se očituju zajednički duh i slične karakteristike političke egzistencije, a unutar čega se prepoznaju zajedničke identitetske odrednice koje nastaju u sjedinjavanju onkraj neprijatelja (Schmitt, 2011).

orijskom plodnošću Schmittove kritike liberalizma koja je, unatoč svemu, nepobitna. Drugo, Schmitt naprosto posvećuje više pažnje kritici liberalizma u svojim tekstovima. Kritika marksizma jest prisutna, i to u gotovo svim njegovim tekstovima, no najčešće tek usputno, pa se čini kao da više intelektualne snage ulaže u kritiku liberalizma (Nolte, 2005: 188). Treće, postoje momenti Schmittove misli u kojima je jasno da Schmitt prihvaća, pa i hvali, određene potke marksističke doktrine (a čemu svjedoči i već spomenuto prihvaćanje Schmitta na ljevici) (Nolte, 2005: 206).

Najjasniji primjer potonjeg, to jest Schmittova pozitivna ocjenjivanja marksizma, diktatura je proletarijata koju prepoznaje kao pravi politički, decizionistički⁴ moment. Tu je važno dodati da Schmitt Marxovu diktaturu proletarijata čita u ključu Hegelove filozofije, odnosno diktaturu proletarijata razumije kao nužnu kulminaciju identiteta proletera koju Marx stvara koristeći se, prema Schmittovu čitanju, Hegelovim teorijskim aparatom. U tom je smislu diktatura proletarijata *deus ex machina*, odnosno odlučan, politički moment koji omogućuje nastavak povijesti čiji je tijek negdje „zapeo”. To znači da bi Marx, prema Schmittovu čitanju, stigao do momenta nužnosti diktature proletarijata i „samo” čitajući Hegela – empirijski uvidi o stvarnom položaju radništva nisu mu bili potrebni. U svakom slučaju, Marx pomoću Hegela dolazi do političkog – do razdvajanja na prijatelje, odnosno proletarijat, i neprijatelje, to jest buržoaziju (Schmitt, 2014a; Dotti, 1999).

U toj točki praktičke kulminacije jedne hegelijanske ideje o napretku otkriva se, prema Schmittu, da marksizam ide korak dalje od liberalizma⁵, iako dvije doktrine dijele intelektualni temelj, a to je prosvjetiteljski projekt, obilježen vjerom u napredak čovječanstva. Hegelova je filozofija, prema Schmittu, najjasnija odrednica momenta u kojemu ono što on još naziva *pravnim despotizmom* ili *obrazovnim despotizmom* prelazi u filozofiju povijesti koja nadilazi točku pojedinca i počinje zadobivati konture povijesne putanje čovječanstva (Schmitt, 2014b: 278-279; Nolte, 2005). Idejnom istovjetnošću dviju doktrina Schmitt je zaokupljen i u svojim kasnijim radovima. Tako u tekstu „Die Einheit der Welt”, objavljenom 1952. godine, ukazuje na zajednički filozofski korijen liberalizma i marksizma, odnosno na filozofiju povijesti razvijenu u 18. i 19. stoljeću, koja unatoč svom univerzalističkom narativu ne rezultira stvarnim jedinstvom svijeta. Schmitt problematizira pretpostavku da povijest ima inherentnu teleologiju ili da se odvija prema linearnom, univerzalnom cilju; naprotiv, on povijest promatra kao kontinuirani niz sukoba i odnosa moći među partikularnim političkim zajednicama, pri čemu političko uvijek ostaje izraženo upravo u razlikama, antagonizmima i odlukama. Ideje koje čine srž filozofije povijesti, tvrdi Schmitt, ne mogu same po sebi ostvariti jedinstvo svijeta, jer materijalni,

⁴ Decizija, odnosno odluka, presudan je pojam za Schmittovo shvaćanje suvereniteta, a Schmitt je suprotstavlja općoj normi, tj. normativizmu Hansa Kelsena koji je nastojao osamostaliti pravnu sferu, odnosno umanjiti utjecaj političkoga na pravno (Sunajko, 2022: 634). Drugim riječima, decizija označava sposobnost suverena da „odlučuje o iznimnom stanju” (Schmitt, 2019a: 13). Iznimno stanje ovdje nije situacija koja zahtijeva donošenje odluke iz nužde, već je „opći pojam nauka o državi” (Schmitt, 2019a: 13).

⁵ „Riječ je, dakle, o racionalizmu koji u sebi obuhvaća hegelijansku evoluciju i očit je u svojoj konkretnosti, a za što apstraktni racionalizam prosvjetiteljstva nije bio sposoban. Marksistička znanstvenost ne želi budućim problemima pridati mehaničku sigurnost mehanički proračunata i mehanički ostvarena uspjeha, nego ih prepušta protoku vremena i povijesnom zbivanju što se proizvodi iz sama sebe u konkretnoj stvarnosti” (Schmitt, 2007a: 29).

praktični uvjeti i partikularni interesi političkih zajednica nužno ograničavaju njihov domet. Na taj način Schmitt podcrtava važnost praktičkog koje, konačno, određuje sudbinu ideje. Drugim riječima, ideje, koliko god univerzalne ili apstraktne, u stvarnom svijetu dobivaju značenje i ostvarenje tek u političkim i povijesnim okolnostima. Filozofija povijesti, stoga, nije neutralni opis razvoja svijeta, nego uvijek reflektira partikularne interese i moćne projekte, a ideja jedinstva svijeta ostaje normativni ili ideološki konstrukt i instrument hegemonijskih nastojanja. Ovim pristupom Schmitt ističe ograničenost filozofskih teorija koje zanemaruju konkretno političko i praktično, naglašavajući da se stvarno jedinstvo svijeta ne može ostvariti pomoću samih ideja, već samo u realnim odnosima moći i povijesnim okolnostima (Schmitt, 1952).

Ako ostanemo na pozitivnoj ocjeni koju Schmitt dodjeljuje marksizmu, svakako valja istaknuti da Marxu ne zamjera što je „morao slijediti” buržoaziju „na ekonomskome području kako bi je tamo shvatio potpuno i u njezinoj biti” (Schmitt, 2007a: 33). Točnije, Schmitt je svjestan da je određena redukcija političkoga na ekonomsko nužan moment marksističke misli jer drukčije Marxova kritika ne bi dosegla snagu kakvu je dosegla. Schmitt zaključuje da je to „najdublji motiv demonske marljivosti kojom je Marx prodirao u ekonomska pitanja” (2007a: 33). Uostalom, to je još jedna posljedica Hegelova utjecaja na Marxa, s obzirom na to da je Hegel buržuja promatrao kao nepolitičkog aktera, što Schmitt jasno piše u „Pojmu političkoga”: „Kod Hegela se nalazi i prva polemičko-politička definicija buržuja kao čovjeka koji ne želi napustiti sferu nepolitičkog nerizično-privatnog, koji se u posjedu i pravednosti privatnog posjeda odnosi kao pojedinac spram cjeline, koji nadomjestak za svoju političku ništavnost nalazi u plodovima mira i zarade” (Schmitt, 2007c: 91). Ipak, čini se da Schmitt ne ostaje pri pozitivnoj ocjeni ovog momenta marksističke doktrine. Naime, njegova poznata kritika liberalizma, odnosno tendencija liberalizma da neutralizira i depolitizira, primjenjiva je i na marksizam. Iako se na trenutke čini da Schmitt čak hvali Marxovu pragmatičnost i spremnost da se s buržujem obračuna na njegovu terenu ekonomskoga, Schmitt je ipak spreman prozvati marksizam zbog njegove slabosti onda kada se iscrpi marksistička političnost i decizionizam prisutan tek u jednom momentu, a to je u momentu političke borbe, odnosno svrstavanja na prijatelje i neprijatelje. Marksizam je bio snažna doktrina onda kada je predstavljala političku žarišnu točku povijesnog napretka u smislu Hegelove dijalektike pa čak i onda kada je to značilo politiziranje ekonomskog. No, u drugom koraku – kada prestaje taj moment historijske nužnosti, marksizam ostaje bez predstavnika, *ethosa* i ideje, to jest potpuno se iscrpljuje u ekonomskome i prihvaća ekonomsku racionalizaciju. Time gubi svoj duhovni temelj pa Schmitt proglašava marksizam politički jednako slabim kao i liberalizam⁶ (Schmitt, 2007d: 51). Drugim riječima, marksizam nije dovoljno snažan da se izbori s duhom razdoblja u kojemu nastaje (uz iznimku tek jednog prolaznog maha), a takav je duh tehnicistički, depolitizirajući, ekonomistički (Dotti, 1999). Konkretnije, Schmitt piše sljedeće:

⁶ Ovdje valja dodati da u tekstu „Pojam političkoga” Schmitt ukazuje na to da racionalizacija i navodna depolitizacija ne dovode do toga da se političko svrstavanje na prijatelje i neprijatelje zaista izbjegne – ono je neizbježno (Schmitt, 2007c: 100). Marksizam to, uostalom, i pokazuje u svom decizionističkom momentu koji se istovremeno odvija u ekonomskoj sferi, no u pozadini i takvog djelovanja ipak je cilj uspostave univerzalnog poretka (najjasnije izraženog u ideji uspostave jednog beskalnog društva na cijeloj Zemlji), što Schmitt tumači kao depolitizaciju.

„U toj naivnoj mehanističkoj i matematičkoj mitologiji svijet postaje ogromni dinamo stroj. Tu nema razlike među klasama. Slika svijeta modernoga industrijskog poduzetnika nalik je na sliku svijeta industrijskog proletera poput blizanaca. Stoga dobro razumiju jedan drugoga kad se zajedno bore za ekonomsko mišljenje. Čim se pretvorio u religiju industrijskog proletera velikih gradova, socijalizam suprotstavlja velikom mehanizmu kapitalističkog svijeta čudesni protumehanizam, klasno svjesni proletarijat smatra se legitimnim, a to znači samo primjerenim, gospodarom tog aparata, a privatno vlasništvo kapitalističkog poduzetnika neprimjerenim ostatkom jednoga tehnički zaostala doba. Ideal velikog poduzetnika nije drukčiji od Lenjinova, a to je 'elektrificirana zemlja'. Njih se dvojica zapravo spore samo o pravoj metodi elektrifikacije. Američki financijaši i ruski boljševici zajedno se bore za ekonomsko mišljenje, a to znači da se bore protiv političara i pravnika” (2007d: 48).⁷

U tekstu „Doba neutralizacija i depolitizacija” Schmitt čak ukazuje na svojevrsni atavizam marksističke misli koja, s obzirom na svoj bitno kritički karakter, tehničko shvaća tek u kontekstu ekonomskoga unatoč tome što je, prema njegovoj dijagnozi, 20. stoljeće doba primarno obilježeno tehnicizmom (a tek potom ekonomskim)⁸ (Schmitt, 2001: 60-61).

Dotadnu sličnost marksizma i liberalizma Schmitt prepoznaje u apsolutiziranju pojma neprijatelja i nemogućnosti dviju doktrina da u tom procesu svrstavanja na prijatelja i neprijatelja ostanu unutar granica koje su ranije bile označavane egzistencijalnim, stvarnim neprijateljstvom. Za marksističku doktrinu to znači da buržoazija prestaje biti zbiljskim, političkim neprijateljem i postaje apsolutni neprijatelj kojega treba uništiti u ime dobrobiti čovječanstva (Dotti, 1999). Schmitt kasnije preokret od partizanskog ratovanja (koje je još uvijek zbiljsko) do apsolutnog neprijateljstva pripisuje Lenjinu⁹ (2007e: 176-177). Valja dodati da Schmitt ponovno ukazuje na filozofsku (hegelijansku; vidi i: Schmitt, 2007e: 157) jezgru Lenjinova odmaka od kultiviranog ratovanja: „Neregularnost klasne borbe ne dovodi u pitanje samo jednu crtu, nego cjelokupnu zgradu političkog i socijalnog poretka. U ruskom profesionalnom revolucionaru Lenjinu ta se nova zbilja shvatila u filozofskoj svjesnosti. Savez filozofije s partizanom, koji je Lenjin sklopio, oslobodio je neočekivane nove, eksplozivne sile. Polučio je ništa manje nego rušenje cijeloga eurocentričnog svijeta” (2007e: 156). S druge strane, one liberalne, zaokret ka pojmu apsolutnog neprijateljstva vidljiv je u zaokretu prema pojmu diskriminirajućeg rata u međunarodnom

⁷ U knjizi *Politička teologija* Schmitt iznosi sličan argument: „Danas nije ništa modernije od borbe protiv političkoga. Američki financijeri, industrijski tehničari, marksistički socijalisti i anarho-sindikalistički revolucionari ujedinjuju se u zahtjevu da se ukloni nečinjenična vladavina politike nad činjeničnošću gospodarskog života. Trebaju postojati samo još organizatorsko-tehnički i ekonomsko-sociološki zadaci, a ne više politički problemi” (Schmitt, 2019a: 68).

⁸ „Karakterističan primjer za to poznata je konstrukcija povijesti i društva koju je stvorio marksistički sustav. Ona ekonomsko smatra bazom i temeljem, 'osnovom' svega duhovnoga. U jezgru ekonomskoga ona, naravno, već vidi tehničko, a privredne epohe čovječanstva određuje prema specifičnom tehničkom sredstvu. Pa ipak, sustav kao takav jeste ekonomski sustav, a tehnicistički elementi se javljaju tek u potonjim vulgarizacijama. U cjelini, marksizam hoće misliti ekonomski, i time on ostaje u 19. stoljeću, koje je bitno ekonomski” (Schmitt, 2001: 60-61).

⁹ Doduše, već je u Marxovoj teoriji klica preokreta pojma kultiviranog neprijateljstva u apsolutno neprijateljstvo. Schmitt već u tekstu „Pojam političkoga” piše da Marxova antiteza buržuja i proletera „sve borbe svjetske povijesti pokušava koncentrirati u jednoj jedinjoj, posljednjoj borbi protiv posljednjeg neprijatelja čovječanstva” (2007c: 97).

pravu, što je i naslov Schmittova predavanja održanog 1937. godine. Taj pojam, koji je poduprt idejama humanosti i pravednog rata te institucionaliziran Ligm naroda, prema Schmittu, pretendira označavanju „drugoga” kao neprijatelja čovječanstva spram kojega je bezumno nasilje opravdano upravo idejom pravednosti. To, između ostaloga, dovodi do razaranja institucije neutralnosti, jer nijedna država ne može biti neutralna kada je ulog humanost i čovječanstvo, a konačno dovodi i do totalnog rata protiv navodnog neprijatelja čovječanstva. Liga naroda time je dobila monopol nad odlukom o tome tko je „drugi”, odnosno protiv koga se totalni, pravedni rat smije voditi jer je proglašen naprosto zlim neprijateljem čovječanstva (Schmitt, 2011).

Razlike liberalne i marksističke doktrine

Do ove točke, dakle, Schmitt gotovo da poistovjećuje dvije doktrine, a vidjeli smo da se to izjednačavanje odvija vođeno u prvom redu identifikacijom zajedničkoga idejnog korijena dviju doktrina. Schmitt marksizmu pripisuje uspješnije prevođenje prosvjetiteljskih ideja u političku zbiljnost, odnosno hvali diktaturu proletarijata kao najjasnije očitovanje Marxova umijeća (Schmitt, 2007a: 31). No, u istom tekstu „Duhovno-povijesno stanje suvremenog parlamentarizma”, unatoč zajedničkom racionalističkom temelju, Schmitt uvodi razlikovanje dvaju racionalizama koji su pretpostavljeni dvjema doktrinama. Marksistički racionalizam naziva apsolutnim racionalizmom (odgojne diktature), a onaj koji veže uz parlamentarizam i liberalizam naziva relativnim racionalizmom (podjele vlasti) (Schmitt, 2007a: 34).

Nadalje, u prethodnom smo poglavlju vidjeli da Schmitt paralelu dviju doktrina uspostavlja i na temelju tendencije depolitiziranja dviju doktrina. Za marksizam je to neminovnost – s obzirom na to da se želi obračunati s liberalizmom, marksizam mora djelovati u polju liberalizma, a ono je ekonomsko. Ipak, iako djeluje u tom polju, marksizam na prvu ne gubi svoju političku snagu, ali s vremenom se potpuno prilagođava razdoblju u kojemu djeluje i, potpuno oslabljen, svoj politički potencijal ispušta iz ruku. No, prema Schmittu, marksizam neutralizacijom ne dokida samo političko, već ide i korak dalje – cilj je marksizma raskidanje s europskom civilizacijom, a tome je tako jer moment iracionalnog unutar marksističke doktrine ovisi o ekonomskom polju (o čemu će više biti riječi u idućem poglavlju). Naročito je to jasno, prema Schmittu, onda kada ono što je implicitno Marxovoj teoriji bude preneseno i postane eksplicitno u boljševizmu. Na istoku, kako to Schmitt piše, figura francuskog buržuja, koju su Marx i Engels oblikovali kao „posljednjeg predstavnika pretpovijesnog čovječanstva”, daje „novi život ruskoj mržnji prema složenosti, izvještačenosti i intelektualizmu zapadnoeuropske civilizacije” (Schmitt, 2007a: 39). Nije, dakle, više cilj dokinuti samo kapitalizam ili samo državu, već raskinuti s tekovinama koje Schmitt označuje kao vrijedne, a to su, između ostaloga, i kršćanska tradicija, ali i određena dostignuća liberalizma. Potonje je posebno jasno kada se uzme u obzir Schmittovo priznanje izvorne vrijednosti parlamentarizma, odnosno njegova duhovnog temelja, kao prostora sukoba ideja koje je tek s vremenom, u praksi, izgubilo duhovnu osnovu i pretvorilo se u „praznu i ništavnu formalnost” (Schmitt, 2007a: 27)¹⁰.

¹⁰ Vidi i: Balakrishnan, 2000; Nolte, 2005: 198.

Schmitt to sasvim jasno i sustavno razrađuje u tekstu „Duhovno-povijesno stanje suvremenog parlamentarizma”. Što je zapravo duhovni temelj parlamentarizma (koji se vremenom izgubio)? Prema Schmittu, bit „je parlamentarizma, dakle, javno sučeljavanje argumenta i protuargumenta, javna debata i javna rasprava, parlamentariziranje, pri čemu prvotno nije bilo potrebno misliti na demokraciju”¹¹ (2007a: 16). Ovdje se ponovno ističe pozitivni vid racionalističkog temelja liberalne doktrine:

„Parlament je, prema tome, mjesto na kojemu se skupljaju dijelovi uma, raspršeni i nejednako raspodijeljeni među ljudima, i stvaraju javnu vladavinu. To se može činiti kao tipična racionalistička predodžba. No, bilo bi nepotpuno i netočno definirati moderni parlament kao instituciju što je nastala iz racionalističkog duha. Njegovo posljednje opravdanje i njegova epohalna evidentnost zasnivaju se na tome što taj racionalizam nije apsolutan i neposredan, nego u posebnom smislu relativan. (...) Odgovor je u zamislama slobodne konkurencije i unaprijed zajamčene harmonije, koje se u instituciji parlamenta, kao i u politici uopće, ustvari često pojavljuju prurušeni tako da ih je teško prepoznati”¹² (2007a: 17).

Kao što je već istaknuto, Schmitt ovaj racionalizam naziva relativnim, za razliku od apsolutnog racionalizma koji veže uz marksizam, time ukazujući na prostor koji liberalizam ostavlja kontingentnosti političkoga, dok marksizam, tako snažno obilježen idejom interveniranja u povijesni tijek, poprima oblik apsolutnog racionalizma. Ono što prepoznajemo kao osnovne odlike liberalne doktrine – ekonomska konkurencija, sloboda privrede, to jest ugovora i trgovine, tek je manifestacija upravo relativnog racionalizma te doktrine. Naime, Schmitt ukazuje na duhovni temelj tih očitovanja: „Potpuno je isto kad iz slobodne borbe mišljenja nastaje istina, kao i kad iz natjecanja sama po sebi nastaje harmonija” (Schmitt, 2007a: 17). U tom je smislu racionalizam od kojega liberalizam polazi *relativan*, odustavši od istine i okrenuvši se potrazi za harmonijom različitih mišljenja. To ga, prema Schmittu, u političkom smislu čini slabim, ali prednost liberalnog racionalizma je u tome što otvara mjesto javnosti (što, opet, u Schmittovu čitanju ne valja miješati s demokratskim načelom). S obzirom na to da je rasprava (ne konačna istina) središnji pojam liberalnog sustava, i s obzirom na to da je liberalizam ipak „dosljedan, obuhvatan, metafizički sustav” (Schmitt, 2007a: 17), dva su njegova glavna načela postulat o javnosti političkog života i zahtjev za podjelom vlasti (nauk o ravnoteži). Schmitt izražava divljenje ovim racionalnim rješenjima problema tajnosti političkoga jer je upravo takva teorija države (koju veže uz Machiavellija) protupojam spram kojega liberalizam uopće gradi svoj sustav (2007a: 18). No onda kada gubi neprijatelja, liberalizam gubi i svoju duhovnu osnovu, a paralelno s tim okreće se demokraciji pa

¹¹ Javnost i demokracija očigledno nisu pojmovi koje Schmitt izjednačava, a razliku jasno oslikava u jednoj misli: „manje je važno javno mnijenje od javnosti mnijenja” (2007a: 18). Na drugom mjestu u tekstu piše sljedeće: „Ako zbog praktičnih i tehničkih razloga odlučuju narodni povjerenici, a ne narod, onda u ime tog naroda može odlučivati i jedan jedini povjerenik, pa bi se argumentacijom, koja ne bi prestala biti demokratska, opravdavao i protuparlamentarni cezariizam” (Schmitt, 2007a: 15). U svakom slučaju, za Schmitta je bitno da se političko djelovanje ne obavlja tajno, ali demokracija kao politički oblik pridonosi kaotičnosti političkog života.

¹² Iako hvali liberalno isticanje javnosti političkih procesa, Schmitt ovdje istovremeno i iznosi svoju poznatu kritiku liberalne tendencije da neprestanim raspravljanjem izbjegne donošenje odluke. Na drugom mjestu, u *Političkoj teologiji*, tako se poziva na Donosa Cortésa koji buržoaziju „jednostavno definira kao ‘klasu koja diskutira’, una clasa discutidora” (Schmitt, 2019a: 62).

Schmitt djelovanje „narodnog predstavnništva u vlasti” prikazuje „kao najvažnije sredstvo ukidanja podjele vlasti, a time i stare ideje parlamentarizma” (2007a: 26). Zbog neučinkovitosti narodnog predstavnništva, liberalizam gubi ikakvu mogućnost decizionističkog djelovanja, a eventualne odluke donose se iza zatvorenih vrata. Onda kada se odvojio od javnosti, parlamentarizam je, dakle, izgubio svoju duhovnu osnovu.

Schmitt marksistički projekt nerijetko prikazuje uz pretpostavku liberalizma, uvijek kao korak dalje u razaranju započetom ne klasičnim liberalizmom, već kasnijim, suvremenim liberalizmom. U usputnim opaskama o marksizmu gotovo je uvijek prisutna pretpostavka nečega apokaliptičnog, bliskog anarhiji¹³, „konačnijeg” nego što liberalizam, sa svim svojim slabostima, može uzrokovati. Primjerice, u tekstu „Rimsko katoličanstvo i politički oblik” Schmitt piše da su „mladi boljševici borbu za ekonomsko-tehničko mišljenje pretvorili u borbu protiv ideje, protiv svake ideje općenito. Naime, sve dok postoji ostatak neke ideje, vlada i predodžba da je prije dane stvarnosti materijalnoga postojalo nešto preegzistentno, nešto transcendentno, a to uvijek znači neki autoritet odozgo” (2007d: 54). Nasuprot toga, liberalizam je, pogotovo u svojem izvornom obliku, bio impresivan politički sustav koji je čak, prema Schmittu, imao i odliku *complexio oppositorum* (koji Schmitt primarno povezuje s Katoličkom Crkvom, o čemu će više biti riječi u idućem poglavlju). *Complexio oppositorum* liberalne doktrine ostvaruje se „makar idejno, u personifikaciji naroda i jedinstvu parlamenta kao njegova predstavnika” i predstavlja „jedinstvo mnoštva interesa i stranaka, a to je mišljeno predstavnički, a ne ekonomski” (Schmitt, 2007d: 54).

Čini se da, ipak, u relativnom racionalizmu koji veže uz liberalizam Schmitt prepoznaje veći potencijal za političko, za sadržajni *ethos*. Marksizam je, budući da je njegov apsolutni racionalizam potpuno određen ekonomskim okvirima (u koje se nužno uklapa zbog svoje potpune ovisnosti o protivniku), već u pogledu racionalnoga doktrina koja, za Schmitta, nema jasan politički, predstavnički identitet. Međutim, Schmitt svoju analizu doktrina nastavlja i na polju iracionalnog, a upravo je to polje presudno za raspoznavanje stvarne političke moći određene doktrine. Iracionalno je, u razlici spram racionalnog (koje je i apstraktno), više vezano uz kontekst, uz zbilju političkog momenta, a to je ono što Schmitt prepoznaje kao odlučujuće za političko, što smo vidjeli i na primjeru njegova teksta „Die Einheit der Welt”, a jasno je i iz njegova najpoznatijeg teksta „Pojam političkoga”¹⁴. U knjizi *Politička romantika* Schmitt, doduše, upozorava na jednu vrstu iracionalnosti koja je prema njegovu shvaćanju politički neproaktivna, a koju smatra i bliskom liberalnom projektu. Naime, u toj knjizi uvodi razlikovanje između iracionalnosti političkog mita i iracionalnosti romantike. Romantika se suprotstavila racionalizmu 18. stoljeća (kao i nekolicina drugih pokreta), no, prema Schmittu, nije ponudila vlastitu, objektivnu mjeru političkog djelovanja. Razlog tomu leži u estetizaciji svih sfera (pa tako i poli-

¹³ Schmitt je svjestan da su i Marx i boljševici u svom političkom djelovanju bili distancirani od anarhista, ali vjeruje u bliskost njihovih argumentacija i za duhovno-povijesnu bliskost dviju doktrina (Schmitt, 2014c).

¹⁴ U „Pojmu političkoga” Schmitt najjasnije formulira važnost konteksta za političko. Naime, jedno od najpoznatijih mjesta Schmittove političke teorije – pojmovi prijatelja i neprijatelja, određuje se u „konkretnom, egzistencijalnom smislu” (Schmitt, 2007c: 72). Nije, dakle, riječ o normativnim prosudbama, ni o onome što bi Schmitt nazvao „duhovnim”, već naprosto o zbiljskom potencijalu za (ne)prijateljstvo.

tičke), okazionalizmu¹⁵ i radikalnoj subjektivnosti – romantičar uvijek sebe postavlja u središte događaja, promatra svijet kao priliku za vlastiti doživljaj i time izbjegava preuzeti odgovornost za realne političke odluke. Nasuprot tome, iracionalnost političkog (ili povijesnog) mita, o kojoj će više riječi biti u daljnjem radu, u Schmittovu tumačenju ima kolektivnu i mobilizacijsku snagu. Ona je „prava” u smislu da se ne iscrpljuje u pojedinačnom iskustvu, nego proizvodi zajednički, objektivni horizont smisla, sposoban oblikovati političko djelovanje. Dakle, dok romantična iracionalnost ostaje pasivna i subjektivna, mit je aktivan i povezuje zajednicu. Politička romantika paralizira odluku, zamjenjuje djelovanje beskonačnim razgovorom i odgađa preuzimanje odgovornosti (Schmitt, 2019b). Zbog nesposobnosti za decizionizam i naglašene subjektivizacije, Schmitt prepoznaje bliskost političke romantike i liberalizma, ponovno naglašavajući političku pasivnost liberalizma u onom obliku u kojemu ga Schmitt 1920-ih zatiče. Prema tome, iracionalnost koju može povezati. Valja se stoga okrenuti drugom obliku iracionalnosti, a to je iracionalnost političkog mita koja, kao što ćemo vidjeti, prema Schmittu zapravo može imati samo jedan izvor.

O racionalnostima i iracionalnosti

Dosad smo vidjeli da Schmitt razlikuje nekoliko vrsta racionalnosti. Riječ je o apsolutnoj racionalnosti, koju Schmitt veže uz marksizam, i relativnu racionalnost koju veže uz liberalizam. Uzimajući u obzir isti izvor dvaju racionalizama, Schmitt zaključuje da se i jedan i drugi izokreću u negativan oblik racionalizma, koji možemo razumjeti kao treći oblik racionalizma (i jedini oblik racionalizma koji Schmitt ocjenjuje potpuno negativno), a koji se odnosi na redukciju političkoga na tehničko-ekonomističku racionalizaciju (Schmitt, 2001). Obje doktrine, ponovno zahvaljujući istom intelektualnom korijenu, izvrću se u potonji oblik racionalizma spram kojega Schmitt iznosi svoju već poznatu kritiku. Također smo vidjeli da Schmitt ipak priznaje određena postignuća racionalizma – i apsolutnog i relativnog, što je često zanemareno u literaturi koja se bavi njegovom teorijom.

Tomu treba pridodati i dodatnu hvalu četvrtog oblika racionalizma koju Schmitt prepoznaje u političkom obliku Katoličke Crkve. Naime, u tekstu „Rimsko katoličanstvo i politički oblik” Schmitt suprotstavlja racionalizam Katoličke Crkve racionalizmu tehničko-ekonomskog doba. Za razliku od potonjeg oblika racionalizma koji Schmitt definira kao „mehanizam proizvodnje koji služi zadovoljavanju bilo kakvih materijalnih potreba” (2007d: 49)¹⁶, i u tom je smislu iscrpljen u ekonom-

¹⁵ Okazionalizam političke romantike, prema Schmittu, označava otklon od pojma *causa*, dakle uzročnosti, i normi, odnosno svega što nastaje van subjekta, okrećući se ka pojmu *occasio* ili prigode (2019b: 21-23). Prema tome, politička romantika pretpostavlja „subjektivirani okazionalizam, jer joj je bitan okazionalan odnos prema svijetu, ali umjesto Boga sad romantični subjekt zauzima središnje mjesto i od svijeta i svega što se u njemu zbiva radi puki povod” (Schmitt, 2019b: 23).

¹⁶ Schmitt ovu definiciju potkrepljuje slikovitim prikazom: „Postoje ljudi koji imaju religijske potrebe – dobro, riječ je o tome da se te potrebe solidno zadovolje. To se ne čini iracionalnijim od neke besmislene modne ćudljivosti, koja također treba biti opslužena. Kad se jednom vječna svjetla pred svim katoličkim oltarima napoje iz iste elektrane koja opskrbljuje i gradska kazališta i lokale za ples, ekonomskom će mišljenju i katoličanstvo postati shvatljiva, sama po sebi razumljiva, stvar” (2007d: 49).

skome polju i nepolitički, racionalizam Katoličke Crkve u posebnom je smislu politički. Naime, uz *complexio oppositorum* kojim je označena sposobnost Katoličke Crkve da u sebi obuhvaća niz oprečnosti¹⁷ i specifičan pojam predstavništva prema kojemu je Crkva „nositeljica pravnog duha i istinska nasljednica rimske jurisprudencije najvećeg stila” jer „ima predstavničku snagu”, odnosno „predstavlja *civitas humana*, (...) predstavlja samoga Krista” (Schmitt, 2007d: 50), Schmitt ističe zasebnost racionalizma Katoličke Crkve kao jednu od temeljnih karakteristika njezina političkog karaktera. Njezin specifični racionalizam „moralno obuhvaća psihološku i sociološku prirodu čovjeka i ne tiče se, kao industrija i tehnika, ovladavanja i iskorištavanja materije. Crkva ima svoju posebnu racionalnost” jer je potiskivala praznovjerje i čarobnjaštvo, ali uz to se, piše Schmitt, njezin „racionalizam nalazi u institucionalnome i u biti je pravni (...). Papa nije samo prorok nego i Kristov zamjenik” (Schmitt, 2007d: 48). To su razlozi opstojnosti Crkve, točnije njezina političkog oblika i njezine prednosti ispred ekonomsko-tehničkog doba¹⁸.

Specifični racionalizam Katoličke Crkve koji je itekako duboko protkan iracionalnim, mitskim, sakralnim najjasniji je primjer da je za Schmitta racionalizam nije dostatan za polje političkoga. Naime, racionalizam, koji Schmitt ne odbacuje apriorno, ipak je krhka politička forma koja lako sklizne u potpunu ispraznost i izokrene se u oblik nedovoljno moćan za stvarno političko djelovanje. Drugim riječima, racionalizmu je, da bi opstao u političkoj areni, potrebna dopuna, potrebno je predstavništvo, a ono Schmitt uvelike povezuje s iracionalnim, s mitom, s nečim što ne može biti apriorno, već se nadaje iz zemlje, iz ljudi, iz političkog momenta. To je potpuno jasno na primjeru racionalizma ekonomsko-tehničkoga doba, a koji je povezan s kasnijim oblicima i liberalne i marksističke doktrine (onim oblicima u koje se pretvaraju onda kada su izgubili svoje duhovne osnove). Kao što je već spomenuto, snagu svojega političkog oblika Katolička Crkva duguje specifičnom *ethosu* i načinu predstavljanja koje je istovremeno naglašeno racionalno, ali i bogato mitom, dakle onim što bi se moglo nazvati i iracionalnim. Racionalno nadaje funkcionalni politički oblik, sposobnost za vlast i prilagodbu političkom realitetu, a iracionalno osnažuje legitimitet takvoga političkog oblika, utemeljujući se u neprolaznom autoritetu svetoga koje nadilazi političke datosti.

Za marksizam, iracionalistički mit u vidu mržnje prema buržuju gradi se pomoću racionalističke filozofije povijesti. U tom je smislu za Schmitta već riječ o nejasnom potencijalu političkoga unutar marksističke doktrine. Zato se okreće potrazi za razlozima uspjeha marksističke doktrine u Rusiji, odnosno kontekstualnim objašnjenjima takvog uspjeha. Racionalizam je pretpostavljen kao univerzalniji moment svake doktrine, a iracionalizam kao sila uvelike ovisna o konkretnom (Schmitt, 2007a; Schmitt, 2014c). Schmitt zaključuje da je razlog uspjeha revolucije na ruskom tlu „u tome što su bili djelotvorni novi, iracionalistički motivi za primjenu sile”, a ne u racionalizmu „koji fantazira u utopijama” (2007a: 34). Dakle, razum ne omogu-

¹⁷ Npr. Rimski se Crkva, prema Schmittu, vezala uz različite političke oblike, spaja patrijarhalno i matrijarhalno, a u teološkom pogledu spaja Stari i Novi Zavjet, i tako dalje (2007d: 45).

¹⁸ „Nijedan politički sustav ne može nadživjeti ni jednu generaciju samo pomoću gole tehnike učvršćivanja vlasti. Političkome je svojstvena ideja, jer nema politike bez autoriteta, ni autoriteta bez *ethosa* uvjerenja” (Schmitt, 2007d: 50). Ovom je Schmittovom rečenicom, valja dodati, i naznačeno da se, unatoč važnosti zbilje, konteksta i konkretnoga političkog momenta, političko ne iscrpljuje u tome već mu je potrebno i ponešto normativnog ili duhovnog.

ću je dovoljno snažnu motivaciju za političko djelovanje – prava politička moć doktrine u zbiljskom političkom momentu proizlazi iz instinktivnog i nagonskog (Schmitt, 2014c)¹⁹. U ovom pogledu Schmitt suprotstavlja Sorela, Proudhona i Bakunjinu Marxovu učenju, ističući da bi se Marxu mogla zamjeriti nemogućnost odmak od „zapadnoeuropske buržoaske obrazovanosti” (Schmitt, 2014c: 15), a dalje ističe suprotnost diktature proletarijata i neposredne primjene sile. Točnije, diktatura ostaje u okvirima racionalizma i vojno-birokratske mašine, a neposredna primjena sile počiva na barbarizmu namjesto sustavne sile koju diktatura uspostavlja. Posljedica diktatura, prema tome, jest zamjena starog vojno-birokratskog aparata novim. U tom se smislu neposredna primjena sile odupire tehničko-ekonomskom duhu doba, što Marxova misao nije uspjela (Schmitt, 2014c).

Međutim, Schmitt dalje ističe ključnu tenziju unutar marksističke teorije. Naime, i marksisti okrenuti teoriji neposredne primjene sile ostaju pri ideji da se klasna borba mora odviti na ekonomskom polju, što je neizbježno jer je Marx, kao što je već rečeno, morao slijediti svoga protivnika na ekonomskom polju i boriti se ekonomskim sredstvima. No, prema Schmittu, to nosi sa sobom posljedicu depolitizacije i nužnog prilagođavanja tehnicizmu doba koji je kapitalizam nametnuo. Mit koji se crpi iz takvih okolnosti, prema Schmittu, ne može biti snažan, to jest mit će nestati jer uvjeti ekonomizma i tehnicizma lako dokidaju mit uopće. Schmitt, stoga, zaključuje da je Marx u određenom smislu dosljedniji od Sorela, Bakunjinu i Proudhona, no istovremeno se pokazuje da njegova teorija ne omogućava mit koji je esencijalan (Schmitt, 2014c). Prema tome, Schmitt zaključuje da je mit u Rusiji morao biti nacionalan. Mitska slika buržuja koju Marx i Engels razvijaju pomoću racionalističkih aparata prenesena je na istok gdje je takva mitska slika „mogla dati novi život ruskoj mržnji prema složenosti, izvještačenosti i intelektualizmu zapadnoeuropske civilizacije” (2007a: 39). Drugim riječima, „energija nacionalnoga veća je od energije mita o klasnoj borbi” (2007a: 40).

Liberalizam, kao što smo vidjeli, racionalno utemeljuje u istoj filozofiji kao i marksizam, iako svoj racionalizam oblikuje kao relativni, označivši time i svoj *ethos*, svoj politički moment – u klasičnom liberalizmu duhovni temelj počiva na javnosti kao mjestu spajanja različitih mišljenja i ideja te na postizanju konačne ravnoteže (i u političkom i u ekonomskom smislu). Politički autoritet liberalizam, dakle, utemeljuje u ideji da se politika ne smije odvijati tajno. No, taj je duhovni temelj izmaknut, a političko je zamijenjeno ekonomsko-tehničkim. Prema tome, liberalna doktrina treba ponovno tragati za autoritetom, za *ethosom*, za mitom, za idejama (koje ne smiju biti samo racionalne). Schmitt, stoga, tekst „Duhovno-povijesno stanje suvremenog parlamentarizma” zaključuje na sljedeći način:

„Teorija o mitu najjači je izraz toga da je relativni racionalizam parlamentarnog mišljenja izgubio svoju očitost. (...) Posljednje pripadnosti, koje još postoje makar u nekim ostacima, ukidaju se u pluralizmu nesagledivog broja mitova. Za političku teologiju to je

¹⁹ „U neposrednoj intuiciji, oduševljena masa stvara mitološku sliku koja pokreće njezinu energiju naprijed, daje joj snagu za mučeništvo i hrabrost za primjenu sile. Samo tako narod ili klasa postaje pokretač svjetske povijesti. Gdje toga nema, više se ne može održati nikakva društvena ni politička moć, i nijedan mehanički aparat ne može poslužiti kao brana kada naiđe novi val povijesnog života” (Schmitt, 2014c: 14). Za detaljniju raspravu o Schmittovu shvaćanju političkog karaktera Katoličke Crkve (kao i za drukčiju analizu političkog mita u Schmittovoj teoriji), vidi: Cvijanović, 2012.

politeizam, kao što je svaki mit politeistički. No, ne može se ignorirati kao snažna suvremena tendencija. Možda se parlamentarni optimizam nada da će relativizirati i taj pokret i da će strpljivo podnoseći sve, kao u fašističkoj Italiji, dočekati obnovu rasprave. Možda i da samu raspravu stavi na raspravu, ako se samo raspravlja. No, u obnovljenoj raspravi ne bi se smio zadovoljiti ponavljanjem protupitanja: 'Parlamentarizam, a što drugo?', te isticati kako za nj privremeno nema nadomjestka. Bio bi to bespomoćan argument i ne bi bio sposoban obnoviti mjesto rasprave" (2007a: 40-41).

Iz ovoga mi se čini da se ponovno potvrđuje argument onih autora koji su naglašavali da Schmitt ostaje unutar „horizonta liberalizma” (Strauss, 2006: 119), odnosno da ova analiza (i)racionalnih temelja doktrina može ojačati njihove interpretacije. Kulminacija Schmittova teksta „Duhovno-povijesno stanje suvremenog parlamentarizma”, u kojemu je očito njegovo divljenje izvornim korijenima liberalne doktrine, pokazuje se kao upozorenje liberalima da su uvelike odmaknuli od svoje političnosti, i kao preporuku za obnovu liberalne tradicije pomoću jačanja mita, i to – nacionalnog. S obzirom na to da mit ukotvjen u ekonomsko ne može postići zadovoljavajuću političku snagu, u iracionalnom se aspektu liberalizam, prema Schmittu, mora okrenuti nacionalizmu.

Zaključak

Jedno je od najpoznatijih mjesta Schmittove političke teorije zasigurno njegova kritika liberalizma. Dio autora (primjerice, Landa i Maus) smatra da, unatoč tome, Schmitt ne odustaje u potpunosti od liberalnog projekta. Drugim riječima, takve interpretacije postuliraju da se Schmitt zapravo obraća liberalima i da ih nastoji upozoriti na njihovu nespремnost za nošenje s političkom kaotičnošću 20. stoljeća. Kao glavnu prijetnju Schmitt ipak vidi marksizam, naročito boljševizam, pogotovo kada se uzme u obzir Schmittovo isticanje sposobnosti marksističke doktrine da se uhvati u koštac sa izazovima stvarnog političkog djelovanja (najjasniji primjer za to je diktatura proletarijata). Valja ipak dodati da se takve interpretacije u prvom redu fokusiraju na Schmittove rane radove (što je slučaj i s ovim radom) i da bi se, prema tome, interpretaciju trebalo propitati i na kasnijim Schmittovim djelima (jer se ipak čini da se tad snažnije okreće *Reichu* kao temeljnom pojmu njegova zanimanja).

U svakom slučaju, Schmitt na sustavniji način analizira liberalne boljke (i prednosti), a marksizam je ipak tek usputno predmet njegova interesa. U svojoj analizi dviju doktrina (koja nije eksplicitno komparativna, ali jest implicitno), Schmitt u prvom redu ističe njihovu sličnost. Sličnosti političkih manifestacija liberalizma i marksizma posljedica su istovjetnosti njihova idejnog korijena, odnosno racionalističke filozofije. Prema Schmittu, marksizam i liberalizam dijele pretpostavku mogućnosti napretka čovječanstva koja se u marksističkoj doktrini artikulira pomoću filozofije povijesti (Schmitt podcrtava ulogu Hegelove filozofije) i ekonomske analize, dok se u liberalnoj doktrini artikulira pomoću ideja javne rasprave, otvorenosti i mogućnosti političko-ekonomske harmonije. U tom smislu, iako je riječ o istom racionalnom temelju, Schmitt ipak uvodi razlikovanje njihovih racionalnih tendencija pa one koje povezuje s marksizmom naziva apsolutnima, a one koje povezuje s liberalizmom označava relativnima. Nadalje, zbog istovjetnoga racionalnog temelja, dvije doktrine ponovno dijele istu sudbinu onda kada se otkriva dodatni oblik racionalnosti – jedini koji Schmitt ocjenjuje negativno. Riječ je o racionalnosti tehničko-ekonomskog doba koja složenost ljudskog djelovanja svodi na potrebe koje se valjaju uklopiti unutar ekonomskog okvira, a političko iscrpljuje u birokratsko-or-

ganizacijom aparatu. Dodatno, Schmitt uvodi i zasebnu formu racionalizma za koju vjeruje da je karakteristika Katoličke Crkve, a koja označava njezinu specifičnu sposobnost političkog predstavnštva koje povezuje i ono svjetovno i ono sakralno.

Upravo je na potonjem primjeru vidljivo da Schmitt racionalizam ne smatra dostatnim čimbenikom za uspjeh određenoga političkog djelovanja. Da bi se mogla ostvariti jaka, istinska politička energija, političko djelovanje svoju snagu mora crpiti i iz mitskog, iracionalnog. To je jasnije na primjeru marksizma nego što je to slučaj s liberalizmom. Naime, Schmitt pokazuje da marksizam, iako izgrađen na strogoj znanstvenoj analizi kapitalističkog društva i povijesnog materijalizma (kojoj se Schmitt nedvojbeno i divi), u stvarnosti nije mogao ostvariti revolucionarni učinak pomoću razuma i isključivo racionalnog projekta. Marx je, doduše, razumio važnost mitske slike pa mudro gradi sliku buržuja kao fundamentalnog neprijatelja. No, Schmittova je ocjena da ta slika nije mogla zadobiti onakvu snagu kakvu su marksisti očekivali, a razlog tome leži u njihovoj procjeni potencijala ekonomskoga. S obzirom na to da je marksizmu polje borbe odredio neprijatelj, to jest kapitalizam, marksizam ostaje unutar ekonomskoga i tako gubi svoju političku snagu. Marxova zamisao o diktaturi proletarijata prokazuje ga kao taoca naslijeđenih uzusa mišljenja političkoga jer počiva na zamjeni jedne birokratsko-vojne strukture drugom, bez istinske političke subverzije. Dakle, čak i u pokušaju da stvori mit, marksizam ga, zbog diktata ekonomskoga, reducira na derivat racionalne kritike – mit o buržuju kao utjelovljenju zla, ali oblikovan racionalističkim aparatom. Nasuprot tome, neposredna primjena sile, koja nadilazi kalkulaciju i institucije, proizlazi iz iracionalnog impulsa, čime se stvara ono što Schmitt smatra istinskim političkim momentom. Iracionalno se, dakle, mora zadobiti iz konteksta, iz momenta, iz instinkta, a Schmittova analiza pokazuje da on to izjednačava s nacionalnim, s tlom, sa zemljom koja jedina zadaje odgovarajuću snagu djelovanju. Prema tome, Schmitt uspjeh ruske revolucije ne objašnjava Marxovom impresivnom racionalnom teorijom već iracionalnim motivima – mržnjom, instinktom, nagonskom voljom za prevratom. Na ruskom tlu, kako to Schmitt zaključuje, mit koji Marx konstruirao zadobiva novu dimenziju zbog ruske mržnje prema svim zapadnoeuropskim vrijednostima.

Schmitt priču o marksističkoj krivoj procjeni iracionalnoga iznosi kao upozorenje liberalizmu, potpuno politički paraliziranom zbog toga što je izgubio svoju duhovnu osnovu. Dakle, racionalna teorija na kojoj počiva nije nužno nedostatna, a posebice je bila važna onda kada se borila protiv svojih neprijatelja (primarno se tu misli na tajnost politike). Parlamentarizam, kao institucionalni izraz liberalnog racionalizma, više ne raspolaže duhovnim autoritetom, a razlog tomu leži u njegovoj okrenutosti ekonomskom i odustajanju od javnosti. Na primjeru marksizma, Schmitt pokazuje da politička moć nije u ekonomskome, odnosno da se iracionalno ne može crpiti iz tog polja. Marksizam je, prema Schmittu, uspio tamo gdje je nacionalno ipak nadvladalo pa to kao činjeničan uvid predstavlja (kako Schmitt uglavnom predstavlja uvide koji to i nisu) pred liberalizmom u političkoj krizi.

Zaključno, u ovoj usporednoj dijagnozi ključna je Schmittova tvrdnja da racionalizam, bez obzira na ideološki predznak, ne može sam po sebi generirati političko. I marksizam i liberalizam suočavaju se s istim ograničenjem: njihova racionalistička narav onemogućuje stvaranje mita koji je nužan za političku mobilizaciju. Schmitt zato ističe ulogu iracionalnog – naravno, ne u smislu nesuvislog već u smislu mitskog, afektivnog, nacionalnog – kao uvjeta političke djelotvornosti. U marksizmu taj potencijal dolazi do izražaja tek u ruskom kontekstu, gdje se klasni mit pretvorio u

nacionalni afekt protiv zapada. U liberalizmu, taj potencijal još uvijek nije osvijestjen, pa Schmitt u svojoj analizi zapravo upućuje na potrebu obnove liberalizma pomoću prepoznavanja političke uloge mita.

Schmittov je zaključak istovremeno dubok i isprazan (a razlog tomu može ležati i u činjenici da je primarno riječ o pravno-političkom misliocu, a ne o političkom filozofu). Naime, Schmitt ne zaziva naprosto iracionalno nasilje – njegova teza je dublja: racionalizam sam po sebi ne može mobilizirati mase, ne može uspostaviti politički autoritet niti izgraditi kolektivnu lojalnost. Politika nije polje racionalnog dogovora ni razvoja određenog nekakvim zakonom već domena odlučivanja, sukoba i identifikacije. U tom smislu on nudi liberalizmu najlucidniju kritiku – onu koja pokazuje da se racionalnost može održati samo ako se prepozna njezina granica i ako joj se pridruži ono što nije racionalno, ali jest politički nužno. Međutim, Schmittovo inzistiranje da je jedino rješenje nacionalno (uz prihvaćanje da je on primarno politički mislilac, a ne politički filozof i, prema tome, bitno određen egzistencijalnim), čini njegovu analizu lakom za označiti kao pragmatičnu i jednoznačnu.

Literatura

- Balakrishnan, G. (2000). *The Enemy: An Intellectual Portrait of Carl Schmitt*. London i New York: Verso.
- Cristi, R. (1998). *Carl Schmitt and Authoritarian Liberalism: Strong State, Free Economy*. Cardiff: University of Wales Press.
- Cvijanović, H. (2012). The Limits of the Political: Transcendent Passions and Carl Schmitt's Failure in Providing a Theory of Political Stability. *Politička misao* 49(5): 138-156.
- Dotti, J. E. (1999). From Karl to Carl: Schmitt as a Reader of Marx. U: C. Mouffe (ur.), *The Challenge of Carl Schmitt* (str. 92-117). London i New York: Verso.
- Falk, Hjalmar (2020). Carl Schmitt and the challenges of interwar internationalism. Against Weimar – Geneva – Versailles. *Global Intellectual History* (online izdanje). <https://doi.org/10.1080/23801883.2020.1830497>
- Hardt, M. i Negri, A. (2009). *Mnoštvo. Rat i demokracija u doba Imperija*. Zagreb: Multimedijalni institut.
- Landa, I. (2018). *Šegrtov čarobnjak. Liberalna tradicija i fašizam*. Zagreb: Disput.
- Nolte, E. (2005). Carl Schmitt und der Marxismus. *Der Staat*, 44(2), 187-211.
- Maus, I. (1997). The 1933 „Break” in Carl Schmitt's Theory. *Canadian Journal of Law & Jurisprudence*, 10(1), 125-140. <https://doi.org/10.1017/S0841820900000278>
- McCormick, J. (1997). *Carl Schmitt's Critique of Liberalism: Against Politics as Technology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meier, Heinrich (2006). Preface to the American Edition. U: H. Meier (ur.), *Carl Schmitt and Leo Strauss: the hidden dialogue* (str. xiii-xvii). Chicago i London: The University of Chicago Press.
- Löwith, Karl (2001). Politički decizionizam. U: S. Samardžić (ur.), *Karl Šmit i njegovi kritičari* (str. 124-144). Beograd: Filip Višnjić.

- Posavec, Z. (1989). Uvodna napomena – Carl Schmitt 1888-1985. *Politička misao*, 26(1), 3-5.
- Schmitt, C. (1952). Die Einheit der Welt. <https://www.merkur-zeitschrift.de/carl-schmitt-die-einheit-der-welt/>. Pristupljeno: 3. lipnja 2025.
- Schmitt, C. (2001). Doba neutralizacija i depolitizacija. U: S. Samardžić (ur.), *Karl Šmit i njegovi kritičari* (str. 58-67). Beograd: Filip Višnjić.
- Schmitt, C. (2007a). Duhovno-povijesno stanje suvremenog parlamentarizma. U: M. Kasapović i N. Zakošek (ur.), *Politički spisi* (str. 7-41). Zagreb: Politička kultura.
- Schmitt, C. (2007b). Država, pokret, narod. U: M. Kasapović i N. Zakošek (ur.), *Politički spisi* (str. 101-129). Zagreb: Politička kultura.
- Schmitt, C. (2007c). Pojam političkoga. U: M. Kasapović i N. Zakošek (ur.), *Politički spisi* (str. 61-100). Zagreb: Politička kultura.
- Schmitt, C. (2007d). Rimsko katoličanstvo i politički oblik. U: M. Kasapović i N. Zakošek (ur.), *Politički spisi* (str. 43-60). Zagreb: Politička kultura.
- Schmitt, C. (2007e). Teorija partizana. U: M. Kasapović i N. Zakošek (ur.), *Politički spisi* (str. 131-178). Zagreb: Politička kultura.
- Schmitt, C. (2011). *Writings on War*. Cambridge: Polity Press.
- Schmitt, C. (2014a). Hegel and Marx. *Historical Materialism*, 22(3-4), 388-393. 10.1163/1569206x-12341341.
- Schmitt, C. (2014b). *Dictatorship. From the Origin of the Modern Concept of Sovereignty to the Proletarian Class Struggle*. Cambridge: Polity Press.
- Schmitt, C. (2014c). *Positionen und Begriffe – im Kampf mit Weimar – Genf – Versailles 1923 – 1939*. Berlin: Dunker & Humblot.
- Schmitt, C. (2019a). *Politička teologija/Politička teologija II*. Zagreb: Naklada Breza.
- Schmitt, C. (2019b) *Politička romantika*. Zagreb: Naklada Breza.
- Sunajko, G. (2022) Problem iznimnog (izvanrednog) stanja – Sto godina Schmittove Političke teologije. *Filozofska istraživanja* 42(3): 623-641. <https://doi.org/10.21464/fi42312>
- Strauss, L. (2006). Notes on Carl Schmitt, *The Concept of the Political*. U: H. Meier (ur.), *Carl Schmitt and Leo Strauss: the hidden dialogue* (str. 90-119). Chicago i London: The University of Chicago Press.

On Rationalities and Irrationality: A message to Liberalism in Schmitt's early works

Abstract This paper aimed to further illuminate Schmitt's critique of Marxism and liberalism by reconstructing his argument concerning the rational and the irrational within the two doctrines. Schmitt points to a shared rational foundation in both doctrines – namely, rationalist philosophy – which nonetheless manifests in different forms: Marxism exhibits absolute rationalism, while liberalism displays a relative form. Additionally, Schmitt analyzes the specific rationalism of the Catholic Church, suggesting that such rationalism is complemented by the irrational and mythical – elements that are crucial for the political, given that rationalism alone cannot provide a sufficiently strong political authority. Schmitt concludes that liberalism has yet to recognize this, and thus uses Marxist doctrine to, first, highlight the importance of the irrational, and second, to demonstrate that the irrational cannot be derived from the economic sphere. He argues that Marxism became a powerful political force in Russia because the myth of the bourgeois as the fundamental enemy acquired a national dimension by merging with Russian hatred of Western European values. In other words, had the myth remained confined within the economic limits set by Marx, Marxism would have failed to achieve political mobilization anywhere.

Key words Carl Schmitt, Marxism, liberalism, rationality, irrationality.

Kako citirati članak / How to cite this article:

Jukić, K. (2025). O racionalnostima i iracionalnosti: poruka liberalizmu u Schmittovim ranim radovima. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 22 (1). 49-65. <https://doi.org/10.20901/an.22.03>